

31 MAYIS'TA KAZAKİSTAN'I ANLAMAK - 14.06.2021

Alparslan ÖZKAN

-

Blog No: 36
14.06.2021

Alparslan ÖZKAN

ODTÜ-Avrasya Çalışmaları

Günümüzden 90 yıl kadar önce Kazak bozkırlarında, tarihte görülmüş en büyük insanlık dramlarından biri yaşandı. Bu, at üstünde kurulan göçebe uygarlığın son göçüydü. 1929 yılında başlayan kolektifleştirme süreci, milyonlarca Kazakın ölümü ve yüz binlercesinin yurdunu terk etmesiyle sonuçlandı. 1937 yılında Stalinin karşı devrimci suçlamasıyla başlattığı ve binlerce Türkistanlı aydının ölümüne neden olan Büyük Terör döneminin izlediği bu süreç, birçok yazara göre bir soykırımdır.[1] Bugün, hayatını kaybeden aydınlar ve açlık kurbanları, Nazarbayevin 1997de çıkarmış olduğu bir kararnameyle, Siyasi Baskı, Sürgün ve Açlık Kurbanlarını Anma Günü adıyla Kazakistanda her yıl 31 Mayısta anılmaktadır. 31 Mayısın önemini anlamak, bağımsız Kazakistanın gerçekleştirdiği ulus-devlet inşasında, baskı ve türlü felaketler sonucu oluşan yeni toplumsal yapının etkilerini de anlamaktır.

Sovyetlerin Uzlaşamadığı Bir Düşman: Göçebe Kazaklar

Sovyetler Birliği erken döneminde Türkistan, göçebe veya yerleşik bütün halkların genel direnişine tanıklık etmiştir. Bu direnişin bir sonucu olarak Kızıl Ordu, ancak 1920 yılında bölgeye tam olarak hakim olabilmiştir. 1917 ve 1920 yılları arasında yaşanan kitlesel göç ve ölümler sonucunda, bölgede büyük bir nüfus kaybı olmuş, bu durum en çok Kazak ve Kırgız göçebe halklarını etkilemiştir. Kazak ve diğer göçebe grupların nüfusunun üçte biri bu dönemde yok olmuştur.[2]

1921 yılında Leninin ilan ettiği Yeni Ekonomi Politikası neticesinde, Sovyetler Birliğindeki toplumsal gerilimde genel bir rahatlamadan söz etmek mümkün olsa da, Türkistandaki göçebe halklar üzerinden aynı değerlendirmeyi yapmak güçtür. Plansız Slav göçleri sonucunda gerçekleşen geleneksel göç yollarının tahribatı; temel geçim kaynağı olan hayvancılığın süreğen yapısını bozmuş, böylece bozkırlarda hüküm sürmeye başlayan açlık, Yeni Ekonomi Politikası döneminde de devam etmiştir. Bazı Kazakların gönülsüz bir şekilde yerleşik hayata geçtiği bu dönem, Sovyetler Birliğinin göçebe hayata bakışının ilk izlerini, kolektifleştirme süreci öncesi gözler önüne sermektedir.

Genel anlamda kolektifleştirme; Sovyet rejiminin hayvanlar, topraklar ve diğer ekonomik araçlar üzerindeki özel mülkiyeti ortadan kaldırmak düşüncesiyle ürettiği ve bu yolla sanayinin yoğun olduğu şehirlere yeterli gıdayı sağlamayı amaçlayan bir sistemdir. Kazak örneğindeyse bu sistem, zorunlu yerleşikleştirme politikalarıyla birlikte uygulanmıştır. Yerleşikleştirme ve kolektifleştirme politikalarına karşı direnç gösteren Kazakların büyük bir kısmı, elverişli yaşam koşullarına sahip olmayan kolektif çiftliklere gitmeyi reddetmiş, bu alanlara gidenlerin büyük bir kısmıysa olumsuz şartlardan ötürü ellerinde hiçbir hayvan olmadan göç etmek zorunda kalmıştır.[3] Özbekistan, Türkmenistan ve Doğu Türkistan gibi çeşitli bölgelere giden Kazaklar, bu göç yollarında hayatlarını kaybetmiştir. Kitlesel olarak yaşanan nüfus kaybıyla birlikte göçebe yaşam biçimi, Kazak bozkırlarından neredeyse silinmiştir.

Bu noktada, olayın vahametini görebilmek adına, Sovyet nüfus sayımlarına karşılaştırmalı olarak bakmak gerekmektedir. 1926 Sovyet nüfus sayımına göre, Özbekler ve Kazaklar yaklaşık dört milyonla hemen hemen aynı nüfus sayısına sahipken, 1939 yılında Özbek nüfusu altı milyon, Kazak nüfusuysa üç milyon yüz bin olarak kayda geçmiştir.[4] Bu dönemde, Orta Asyada nüfusu azalan tek halk Kazaklardır. Ancak Kazakların toplumsal, kültürel ve ekonomik yapısındaki büyük kırılmalar, kolektifleştirme süreciyle de son bulmamıştır.

1937 yılında Stalin tarafından başlatılan aydın avı sonucunda, Sovyetler Birliğinin diğer bölgelerinde yaşandığı gibi, karşı devrimci suçlamasıyla yüzlerce Kazak idam edilmiştir. Büyük Terör olarak adlandırılan bu dönemin ardından, 2. Dünya Savaşında görev alan birçok Kazak askerin ölümü ve sonrasında Kruşçevin 1954 yılında başlattığı Bakir Topraklar Projesiyle birlikte bölgeye gelen iki milyonluk Slav nüfusu; Kazak nüfusunun oranını ülkede ciddi bir biçimde azaltmaya devam etmiştir.

Kazakistanda Ulus İnşası ve Nüfus

Kazakistan[5], Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği dönemlerinde yaklaşık iki yüzyıl boyunca Rus hakimiyeti altında yönetilmiştir. Bu iki dönemde, nüfus yapısı gibi birçok toplumsal dinamik değişmiş ve yerini yeni dinamiklere bırakmıştır. Bu değişimlerin en önemlisi, göçebe toplum yapısının 1929 ve sonrası 10 yıllık dönemde neredeyse yok olmasıdır. Bugün, bağımsız Kazakistan yerleşik dünyanın değerleri üzerine inşa edilmiş modern bir devlettir. Ancak kurulan bu yeni devlet, göçebe geçmişin izlerini bağımsız Kazakistanda yaşatmaktadır. Kazakistanın resmi devlet sitesi; Kazakistan tarihini, Kazak Hanlığı ve Türk göçebelerinin kadim devletleri bağlamında betimlemektedir. Aynı zamanda, Kazakistan bayrağındaki kartal ve ulusal amblemindeki at figürleri, Kazak göçebe geçmişine vurgu yapmaktadır. Tarihsel hafızanın tazelenmesinde kullanılan bu sembolik yöntemler, şehir meydanlarına konulan birçok heykelle kuvvetlendirilmektedir. Kısaca göçebelik, Kazakistanın ulus inşası sürecinde önemli bir yer edinmiştir. Onlarca yıl süren yerleşikleştirme politikalarına rağmen göçebelik, sembolik olarak yaşatılmaya devam etmektedir.[6] Ayrıca bu, devletin Kazaklaştırma politikalarının bir yansımasıdır.

Kazakistanda yaşamaya devam eden Ruslar ve Ruslaşmış Kazaklar, Kazakistanın kuzey bölgesinde yoğunlaşmıştır. Hatta başkentin Almatıdan Astanaya taşınması kararının, bu unsurların kontrol altında tutulması amacıyla verildiği iddia edilmektedir.[7] Gerçekten de kuzey bölgesinin kültürel yapısı, bu iddiayı doğrulamaktadır. Rusçanın Kazakistanda en yoğun kullanıldığı yer, ülkenin kuzeyidir. Rus televizyonlarını izleyen, Rus medyasını okuyan, Rus popüler kültürünü takip eden Kazakistan Ruslarının zihinsel olarak halen önemli bir ölçüde Rusyada yaşadığı söylenebilir.[8] Diğer yandan, Kazak nüfusunun daha baskın olduğu ülkenin güney ve batı bölgelerinde Kazak dili yaygın olarak kullanılmakta, kadim Kazak kültürünün varlığı bu bölgelerde açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Bölgeden bölgeye değişim gösteren bu toplumsal yapı, doğal olarak Kazakistan devletinin izlediği birçok politikayı etkisi altına almıştır. Ulus kimliğinin inşasında bir yanda Kazaklık, diğer yanda Kazakistanlılık vardır. Devletin resmi dili Kazakça olarak kabul edilmiş, ancak diğer yandan devlet organlarında ve yerel birimlerde kullanılması bakımından Rusçaya eş statü hakkı tanınmıştır. Çarlık ve ardından Sovyet politikalarının Kazak bozkırlarına bıraktığı miras; ulus ve devlet inşasında kullanılan bu iki yönlü, karmaşık ve hatta çelişkili politikalardaki etkisini sürdürmektedir. Ulusal birlik duygusu ve ortak gelecek ülküsünün önündeki en büyük engelin bu miras olduğunu söylemek mümkündür.

31 Mayıs anmalarıyla Kazakistan, geçmişle gelecek arasında bir köprü kurmaktadır. Her yıl hayatını kaybeden milyonlarca insanın anıldığı bugün, şüphesiz genç Kazaklara Orta Asya bozkırlarında yaşanan bu büyük insanlık dramını hatırlatmakta ve ortak bir toplumsal hafızanın oluşmasına yardımcı olmaktadır. Ancak bu noktada, 2019 yılındaki anmalarda yapılmış iki açıklamaya dikkat çekmek gerekir. Birinci açıklamada, Cumhurbaşkanlığına bağlı Toplumsal Uyum Devlet Kurumu Müdürü Sattar Majitov, 31 Mayısın Kazak gençlerinin tarihi bilincini oluşturmak açısından büyük öneme sahip olduğu konusuna vurgu yapmıştır. Diğer yandan Cumhurbaşkanı Tokayev; kurbanlar arasında yalnızca Kazakların değil, Kazakistana sürgün edilen çeşitli halklardan 1,5 milyona yakın insanın da olduğunu söyleyerek daha kapsayıcı, Kazakistan nüfusunun bütününü gözeten bir açıklamada bulunmuştur.[9] Bu iki farklı demeç, aslında Kazakistanın Kazaklık ve Kazakistanlılık arasında kurduğu dengeyle oluşturduğu ikili politikaların bir yansımasıdır.

* *Fotoğraf: qha.com.tr*

---

[1] Naimark N. M. (2010): 75-76. Stalins Genocides. USA: Princeton University Press

[2] Buttino M. (1990): 62. Study of the Economic Crisis and Depopulation in Turkestan 1917-1920. Central Asian Survey (Vol. 9-No. 4)

[3] Olcott M. B. (1995): 182-183. The Kazakhs. (2nd Ed.). California: Hoover Institution Press

[4] Szczesniak A. L. (1963): 13-21. A Brief Index of Indigenous Peoples and Languages of Asiatic Russia. Anthropological Linguistics (Vol. 5-No. 6)

[5] Tüfekçioğlu H. Aydıngün A. (2012): 85. Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler, Avrasyanın Merkezinden Dünyaya Açılan Ülke: Kazakistan. Ankara: AKM

[6] Kazakistanda sembolik göçebelik kavramına ilişkin olarak bkz. Özkan A. (2020). The Effect of the Nomadic/Settled Contradiction on the Transformation of the Kazakh Identity: A Reinterpretation. ODTÜ Yüksek Lisans Tezi

[7] Tüfekçioğlu H. Aydıngün A. (2012): 72. Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler, Avrasyanın Merkezinden Dünyaya Açılan Ülke: Kazakistan. Ankara: AKM

[8] Somuncuoğlu A. (2016): 104. Kazakistan-Rusya İlişkilerinde Coğrafi Tahayyüller. Gazi Türkiyat (Sayı 16). 5 Haziran 2020 tarihinde https://api.hacibayram.edu.tr/ adresinden erişildi.

[9] Kazakistan Siyasi Baskı Kurbanları Anıldı. (2019, Mayıs 31). 8 Haziran 2021 tarihinde www.trtavaz.com.tr adresinden erişildi.

Yazar hakkında :

Atıfta bulunmak için: ÖZKAN, Alparslan. 2026. "31 MAYIS'TA KAZAKİSTAN'I ANLAMAK - 14.06.2021." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Blog No.2021 / 36. Haziran 14. Erişim Kasım 20, 2026. https://avimbulten.org/public/Blog/31-MAYIS-TA-KAZAKISTAN-I-ANLAMAK-14-06-2021

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır